

VII клас

Сложно съчинено изречение

Синтактичните отношения, изразяващи равнопоставеност или подчинителност действат и в рамките на сложното изречение. Изречение, което съдържа повече от едно предикативно ядро (повече от едно сказуемо), е сложно изречение. Сложните изречения са два основни вида – съчинени и съставни, които се състоят от главно и подчинено изречение. Изречения, които съдържат както съчинено свързани изречения, така и подчинени изречения са сложни смесени изречения.

Изреченията в състава на сложното съчинено изречение са относително самостоятелни, т.е. може да се каже, че сложното съчинено изречение се състои от главни изречения. Отношенията между изреченията, които съставят сложното съчинено изречение, са три вида:

- съединителни;
- противопоставителни;
- съотносителни.

Съчинителни отношения може да има както между главни, така и между подчинени изречения. Когато между подчинени изречения има съчинителна връзка, това означава, че подчинените изречения са от един и същи вид.

Сложно съчинено съединително изречение

Изреченията в състава на сложното съчинено съединително изречение се свързват посредством съчинителна пауза и/ или съчинителни съюзи. Основен съчинителен съюз е съюзът *и*, също *та*, *па*, които имат разговорен характер, също и съюз *че*, когато е употребен като синоним на съюза *и*.

(1)Зад сините планини на изток, из едно море от светлина и слава, се показваше пламналото лице на майското слънце и събуденото зелено поле широко и весело се къпеше в лъчите му и празнуваше.

(2)Навсякъде миришеше на пролет, на зеленина, на вретенила ръж, на цъфнали овошки. (3)Нейде се обаждаше гугутка, по отрупаните с цвят сливащи бръмчеа пчели. (4)По синурите подвикваше пъдпъдък, по трънаците любовно се боричкаха немирни вrabчета, вдигаха се на облаци и с цвъркот изчезваха над зелените нивя. (Елин Пелин)

В горния откъс изречение (1) се състои от 3 прости изречения, свързани съчинително със съюза *и*. Изречение (2) е просто. Изречение (3) се състои от две прости изречения, свързани безсъюзно.

Изречение (4) се състои от четири прости изречения, като първите три са свързани безсъюзно, а четвъртото е въведено от съюза *и*.

Правописно правило!

Между безсъюзно свързаните изречения има съчинителна пауза. Те се отделят със запетая.

Правописно правило!

Пред еднократно употребения съюз *и* не се пише запетая. Ако в едно изречение е употребен повече от един път съюз *и* между части с една

и съща функция, пред втория и следващите се поставя запетая. В изречението *По пътя минаваха селяни и селянки и го поздравяваха с почит* (Елин Пелин) няма запетая пред второто *и*, тъй като едното е от словосъчетанието *селяни и селянки* (еднородни подлози), а второто между изреченията (*минаваха и поздравяваха*), т.е. всеки от двата съюза и употребен еднократно. Макар че в сложното съчинено съединително изречение, отделните изречения са относително самостоятелни, те са смислово свързани, изразяват едновременно протичащи или последователни действия и състояния, затова често изреждането им завършва с въведено от съюза *и* изречение: *Той се озърташе наоколо като избягал от клетката врабец и гледаше на всички страни, по всички краища тая зелена картина, тия далечни планини, толкова чисти и тъй рязко открити в дълбочините на ясното и лазурно пролетно небе, – гледаше, дишаше, мечтаеше, тананикаше си весели песнички и сякаш се подмладяваше* (Елин Пелин).

Сложно съчинено противоположно изречение

Събитията, представени от изреченията, съставлящи сложното съставно противоположно изречение, са равностойни, но противоположни или разграничени по значение. Противоположните съчинени изречения са свързани посредством разделителните съюзи *а, но, ала, обаче, ама*. Изборът на съюз зависи от степента, в която се противопоставят събитията, изразени от изреченията в състава на сложното. С най-малка сила на противопоставителност е съюзът *а*. Съюзът *а* може да бъде определен като разделителен съюз: *Някои се припичат на слънце, а други карат сърф; На южния полюс има пингвини, а на северния живеят бели мечки; Мария обича шоколад, а Петя предпочита плодове; Ето години се минават, а тяхната злоба, тяхното отмъщение не е угаснало!* (В. Друмев).

В редица езици вместо разделителен в такива случаи се използва съединителният съюз *и*. Съюзите *но, ала, обаче, ама* изразяват по-голяма степен на противопоставяне: *Тя обичаше снахите и внучетата си, но се държеше строго с всички* (Елин Пелин); *Най-сетне той заговори, ала слухът ѝ не отчете нищо; С кок, като че ли, приятелката на Любо Милев изглеждаше по-нормална, обаче много пушеше; Дъждът малко ме прецака, ама оборотът не е за изхвърляне...*

Правописно правило!

Пред съчинителните противопоставителни съюзи *а, но, ала, обаче, ама* се пише запетая.

Правописно правило!

Когато *обаче* не употребено като съюз, пред него не се пише запетая, освен когато пред *обаче* следва да се постави затваряща запетая на предходно изречение: *Същинското състезание обаче не се състоя; Ама аз нали съм си пирятел с ламята Спаска и тя като дофърча, щото аз малко се бях разпискал и тя толкова... за малко да се спуска от смях, обаче после ме облиза...*

Сложно съчинено разделително изречение

Характерна особеност на съотносителните изречения е наличието на

двойни съюзи: *ту...ту, я...я, било...било, ли...ли,ли...дали, дали...или, или...или, хем...хем, нито...нито*. Единствено съюзът *или* може да бъде употребен единично.

Както показва названието на този вид съчинени изречения, те изразяват редуващи се или конкуриращи се, алтернативни, събития. *Дали* това се дължи на невероятната сложност на мозъка му, **или** някаква таинствена необходимост е създала тази организация; *Тези* мънички създания **ту** прехвъркваха от клон на клон, **ту** се спускаха към пухкавата земя; *И* ако в тази теснотия много размахваш чука, рискуваш **я** да станеш смешен, **я** сам да се удариш...; *Бихте* могли да станете сутрин по-рано **или** да оставите неизмитите съдове за по-късно.

Правописно правило!

Пред втория от двойните съюзи винаги се пише запетая.

Правописно правило!

Пред еднократно употребения съюз *или* не се пише запетая.